یادداشت

مضرات دیپلماسی یک سویه

مهرداد پشنگ‌پور

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بر معیارهای اسلام، تعهد برادرانه نسبت به همه مسلمانان و حمایت بی‌دریغ از مستضعفان جهان و نیز نفی هرگونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه‌جانبه و تمامیت ارضی کشور و دفاع از حقوق همه مسلمانان، عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح‌آمیز متقابل با دول غیرمحارب استوار است. این مفاد نقشه راه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران است که در آن دیپلماسی به عنوان وسیله تحقق سیاست خارجی باید برای نیل و تحقق آن برنامه‌ای مدون و فعال داشته باشد.

حمایت از هم پیمانان استراتژیک و جلوگیری از ظلم و ستم به ملت‌های مسلمان و ملل ستمدیده اگرچه از اصول مندرج در قانون اساسی است لیکن این اصل در قالب و چارچوب منافع ملی و مصالح کشور تدوین و منظور شده بنابراین اجرای مدلول این اصل نمی‌تواند و نباید به گونه‌ای باشد که زیانی را به وجود آورد یا منفعتی را زایل کند. در نتیجه موضع‌گیری ما الزاما باید در برابر وقایع و اعمال این اصل از اصول قانون اساسی دربرگیرنده سیاستی مدون، منظم و هدفمند باشد نه موضع‌گیری‌های مقطعی و موقت عاری از عمل.

حمله به خاک سوریه که اکنون دولت مستقر در آن حکمرانی می‌کند، به وضوح اصول منشور ملل متحد و قواعد مسلم حقوق بین‌الملل را نقض می‌کند اما این نقض آشکار نه نخستین مرتبه است که رخ می‌دهد و یقینا آخرین آن هم نخواهد بود ولی مهم مواجهه کشور جمهوری اسلامی ایران با این واقعه تلخ است.

سه کشور ایالات متحده امریکا، بریتانیا با همراهی فرانسه در اقدامی مسبوق به سابقه با اتخاذ تصمیم برای حمله به خاک سوریه، در عمل خود را جایگزین شورای امنیت سازمان ملل متحد به عنوان تنها رکن صالح برای تصمیم‌گیری برای امور بین‌الملل کرده و در این مورد به خصوص مانند گذشته با استفاده از زور و توسل به نیروی قهریه و نظامی بیش از پیش به اعتبار این ارگان مهم بین‌المللی لطمه وارد کردند و با اقدام به حمله نظامی به جای ملل متحد اقدام کردند و اینگونه جامعه جهانی را در برابر عمل انجام شده‌ای قرار دادند که می‌تواند به پیچیده شدن اوضاع و وخیم‌تر شدن تنش‌های موجود در منطقه منجر شود.

تجاوز این سه کشور نه‌تنها قواعد حقوق بین‌الملل را یکسر نادیده انگاشته بلکه قواعد داخلی این کشورها نیز نقض شده است، حمله نظامی بدون اجازه مراجع ذی‌صلاح داخلی یادآور اقدامی مشابه در حمله نظامی به عراق است اما در این گیرودار ادامه یک دیپلماسی نامسنجم مبتنی بر تکذیبیه‌های تکراری از سوی ایران نه‌تنها تامین‌کننده منافع ما و هم‌پیمانان نیست بلکه معمولا منجر به غافلگیری می‌شود. بنابراین فرصت بهره‌گیری از ظرفیت‌هایی که می‌توان به آنها اتکا کرد از دست می‌رود چنانکه در مورد مساله و مناقشه مهم سوریه با وجود اینکه این کشور برای جمهوری اسلامی ایران محور مقاومت محسوب می‌شود، ایران نمی‌تواند و نتوانسته نه از پتانسیل‌های بین‌المللی و نه از دیپلماسی فعال بهره‌مند شود.

واقعیت عینی در خصوص موضوع سوریه این است که خواست کشورهای ایران و روسیه در بسیاری موارد با آنچه جامعه جهانی در طرح و برنامه دارد یا تعارض یا مغایرت (صرف‌نظر از بررسی درستی یا نادرستی خواست دو طرف) دارد اما این سخن بدان معنا نیست که آنچه ایران به همراه روسیه در ارتباط با سوریه در نظر دارند امری ناحق و مذموم و مطالبه جامعه جهانی الزاما صحیح و درست است بلکه سخن بر سر نحوه مواجهه با این قضیه است مانند انکار حضور نظامی ایران در سوریه و پذیرش با تاخیر حضور مستشاری در حالی که مساله دفاع از حرم و شهدای مدافع حرم عملا هر ادعایی جز حضور نظامی مستقیم در سوریه را مردود می‌کند.

این تعارض ولو ناخواسته، نشانه یک دیپلماسی انفعالی و نامنسجم در برابر یک حضور نظامی موثر و کارآمد است که بی‌شک انفکاک بین این دو اگر سبب از بین رفتن منافع نشود، موجب آسیب دیدن و دست نیافتن به منافع حداکثری است.

همه آنچه به تحلیل بیان شد در حالی است که حضور نظامی ایران با اجازه حاکمیت مستقر در کشور سوریه انجام پذیرفته و حمله سه کشور به مواضعی در خاک جمهوری سوریه بدون اذن و مجوز مراجع بین‌المللی ذی‌صلاح انجام شده است. کیفیت حضور ایران ایجاب می‌کند که نوع و میزان این دخالت مأذون، به‌طور متناسب اعلام، تشریح و تبیین شود اقدامی که به دلیل تعلل، اکنون در حالت تبدیل شدن به پاشنه آشیل سیاست‌های ایران در قبال سوریه است.

این نحوه برخورد مبتنی بر موضع‌گیری‌های متکی بر تکذیبیه‌های مکرر نه توان جلوگیری از ایجاد یک اتحاد یا اجماع مقابل ایران را دارد و نه تناسبی دارد با آنچه ایران در سوریه و نزاع و مخاصمه تمام عیار در آن در نظر دارد. مشی و رویه‌ای که در عمل پتانسیل‌های لازم برای تثبیت حقوقی موضع ایران را مخدوش و در مقابل، زمینه‌های حقوقی مقابله با ایران را براساس معیارهای حقوقی آمره و جهانشمول حقوق بشری تمهید و فراهم می‌کند.

حقوقدان

گزارش روز

حمایت فرمایشی از فلسطین دعوت به تنش آفرینی با تهران

AFP

سارا معصومی

نگرانی‌ها، دغدغه‌ها و اولویت‌ها به جهان عرب دیکته می‌شوند. استقلال نظر، همبستگی جهان اسلام و برتری دادن اصل همجواری مسالمت‌آمیز به واژگانی غریب در جهان امروز عرب بدل شده‌اند. روز گذشته عربستان سعودی میزبان ۲۲ کشور عضو اتحادیه عرب بود؛ میزبانی که مظلوم‌نمایی را حتی در انتخاب محل برگزاری نشست نیز به اوج خود رساند و ادعا کرد که به دلیل ناامنی در نتیجه حملات موشکی حوثی‌های یمن ترجیح می‌دهد نشست را در شهر ظهران برگزار کند تا تهدیدی متوجه جان مهمان‌ها نشود. شهر ظهران غول نفتی عربستان آرامکو را در خود جا داده و البته فاصله ۱۶۰ کیلومتری با ایران دارد. نشست‌های اتحادیه عرب معمولا بدون هیچ‌گونه حصول نتیجه لازم‌الاجرایی به پایان می‌رسد. آخرین باری که این اتحادیه توانست بر سر یک تصمیم اجرایی به توافق برسد به سال ۲۰۱۱ و زمانی که عضویت سوریه در این اتحادیه معلق شد بازمی‌گردد و البته که عضویت سوریه همچنان نیز معلق باقی مانده است. نمایندگان ۲۲ کشور عربی در حالی مهمان محمدبن‌سلمان، ولیعهد و عملا همه‌کاره عربستان سعودی شدند که نوار غزه در فلسطین در آتش خشم اسراییلی‌ها می‌سوزد. روزانه صدها زخمی نتیجه یورش اسراییل به تظاهرات مسالمت‌آمیز فلسطینی‌ها است و البته آمار کشته‌ها نیز هر روز سیر صعودی خود را طی می‌کند. در حالی که در نشست مقدماتی روز پنجشنبه، وزرای خارجه کشورهای عضو اعلام کردند خواهان ممانعت از انتقال پایتختی رژیم اسراییل به قدس هستند اما دیدگاه‌های محمدبن سلمان نسبت به اسراییل عملا این اعلام موضع سایر کشورهای عضو اتحادیه عرب را بی‌اثر می‌کند. محمد بن سلمان در جریان تور چند روزه خود به امریکا در گفت‌وگو با نشریه آتلانتیک ادعا کرد که اسراییلی‌ها نیز مانند فلسطینی‌ها حق استفاده از زمین خود را دارند. وی به صراحت اعلام کرد که عربستان سعودی و اسراییل منافع مشترک بسیاری دارند و اگر صلح خاورمیانه به نتیجه برسد، فضای بسیار زیادی برای همکاری شورای همکاری خلیج فارس و اسراییل وجود خواهد داشت. اعضای اتحادیه عرب در حالی دور هم جمع شدند که گفته می‌شود سوژه از پیش تعیین شده برای این نشست چگونگی مهار ایران است و البته سوژه جدید حمله مشترک امریکا، بریتانیا و فرانسه به چند هدف مشخص، نیز به لیست اضافه شده است. هرچند که برخی منابع سعودی ادعا می‌کنند که مساله اعلام قدس به عنوان پایتخت رژیم اسراییل از سوی امریکا نیز در دستورکار قرار دارد اما به نظر نمی‌رسد که اتحادیه عرب به خصوص در شرایطی که محمد بن سلمان، ولیعهد سعودی رابطه تنگاتنگی را با دونالد ترامپ، رییس‌جمهور ایالات متحده آغاز کرده آبی از این نشست برای دلواپسی فلسطینی‌ها از تصمیم رییس‌جمهور امریکا درباره قدس گرم شود. در بسیاری از اخبار مربوط به پوشش این نشست در همان سطرهای ابتدایی تاکید شده که ایران و چگونگی برخورد با آن در منطقه و جهان عرب سوژه اصلی خواهد بود. ۴۸ ساعت پس از حمله مشترک بریتانیا، امریکا و فرانسه به مواضع مشخصی در سوریه، ۲۲ نماینده عرب دور هم جمع می‌شوند تا هم به نوعی حمایت خود از حمله به کشور عرب و مسلمان‌نشین سوریه را علنی کنند و هم به ظن خود راهکارهایی برای پایان یافتن بحران در سوریه بیابند. همان بحرانی که عربستان سعودی و فرزندخوانده‌های آن در جهان عرب در آغاز آن با تغذیه گروه‌های افراطی و علم کردن آنها مقابل بشار اسد، سودای بیرون راندن رییس‌جمهور سوریه از قدرت در همان ماه‌های نخست بحران را در سر می‌پروراندند. امروز همان سران عرب در حالی از راهکاری برای سوریه سخن می‌گویند که در میدان عمل دست عربستان سعودی کوتاه مانده و این ایران، ترکیه و روسیه هستند که در قالب مذاکرات سه جانبه موسوم به رایزنی‌های آستانه در حال افزودن بر شعاع دایره مناطق کاهش تنش هستند و در آخرین دور گفت‌وگوها در ترکیه نیز سه طرف از عزم خود برای برقراری آتش‌بس پایدار و فراگیر در سوریه سخن گفتند. همزمان برخلاف آنچه ایالات متحده و متحدان سعودی و اسراییلی‌اش در منطقه ادعا می‌کنند حمله روز شنبه به سوریه نیز از توانایی کافی برای ایجاد تغییرات در میدان تحولات سوریه برخوردار نبوده و تنها به ژستی امریکایی برای نشان دادن قدرت نظامی در سوریه شبیه بود. در چنین شرایطی سخن گفتن عربستان سعودی- به‌عنوان رییس جدید دوره‌ای اتحادیه- از یافتن راهکاری سیاسی برای پایان دادن به جنگ در سوریه در حالی که ریاض از سه سال قبل به شکل بی‌وقفه برای رسیدن به آمال و آرزوهای خود در یمن دست به سلاح شده و تن به هیچ راهکار سیاسی نمی‌دهد، بی‌معنا است. رسانه‌های متعلق به عربستان سعودی ادعا کرده‌اند که ریاض به عنوان میزبان نشست روز یکشنبه از ۲۱ نماینده دیگر جهان عرب می‌خواهد که بر میزان فشارها بر دولت مرکزی سوریه برای برکناری بشار اسد بیفزایند. مساله حضور ایران در سوریه و حمایت نظامی ایران از حوثی‌های یمن نیز دو پرونده ادعایی سعودی هستند که در نشست روز گذشته به‌شدت از سوی عربستان تقویت شدند. پیش از آغاز این نشست، سفیر اردن در عربستان سعودی که کشورش ریاست دوره‌ای اتحادیه در سال ۲۰۱۷ را برعهده داشت به خبرنگاران اعلام کرد که تمام سوژه‌های روز جهان عرب از سوریه تا یمن و البته مساله فلسطین در دستورکار قرار دارند. عربستان سعودی از جمله کشورهایی است که از حمله ایالات متحده، بریتانیا و فرانسه به سوریه استقبال کرده است. مساله ایران در نشست مقدماتی اتحادیه در روز پنجشنبه نیز به‌شدت پررنگ بود و در بیانیه این نشست که وزرای امور خارجه کشورهای عضو در آن شرکت کرده بودند، ادعا شده بود که از صلح و امنیت در منطقه تا زمانی که ایران به دخالت‌های خود در امور داخلی کشورهای عربی ادامه دهد، خبری نخواهد بود. خبرگزاری فرانسه در گزارشی درباره این نشست تاکید کرد که عربستان سعودی از تمام توان خود برای جلب حمایت کشورهای عربی در تشدید فشار بر ایران استفاده خواهد کرد. البته این تشدید فشار بر تهران دیگر به مساله و پرونده هسته‌ای مربوط نمی‌شود بلکه ریاض ترجیح می‌دهد این‌بار فعالیت‌های منطقه‌ای ایران را مخرب اعلام کرده و در این زمینه به دنبال یارگیری در میان کشورهای عربی باشد.

امیر قطر نیامد

بحران میان قطر و عربستان سعودی همچنان ادامه دارد و به نظر می‌رسد که نه دوحه و نه ریاض خیال کوتاه آمدن و کنار گذاشتن اختلاف‌ها را ندارند. مهم‌ترین نشانه این مساله نیز در عدم شرکت قطر در سطح بالا در نشست روز گذشته اتحادیه عرب در عربستان نهفته بود. ژوئن سال ۲۰۱۷ بود که عربستان سعودی، امارات متحده عربی، بحرین و مصر رابطه خود با قطر را به بهانه حمایت این کشور از تروریسم قطع کردند. دوحه در همان زمان نیز این ادعا را تکذیب و اعلام کرد که عربستان سعودی و همراهانش در این مساله به دنبال زیرسوال بردن استقلال قطر هستند. درحالی که امیر قطر یک هفته پیش در سفر به ایالات متحده با دونالد ترامپ دیدار کرد و به نظر می‌رسید که شاید واشنگتن این‌بار در مسیر اختلاف زدایی از رابطه دوحه و ریاض موفق‌تر از پیش عمل کند اما دوحه اعلام کرد که نماینده این کشور در اتحادیه عرب در نشست روز یکشنبه شرکت می‌کند و از حضور امیر قطر در خاک عربستان سعودی خبری نخواهد بود. این امتناع امیر قطر از حضور در نشست در حالی صورت گرفت که به نظر می‌رسد سطح نشست روز گذشته به نسبت نشست‌های مشابه بالاتر بوده و قریب به اتفاق کشورها در سطح رییس دولت در آن شرکت کردند. در نشست سال ۲۰۱۷ اتحادیه عرب که میزبانی دوره‌ای آن برعهده اردن بود شیخ تمیم بن حمد آل ثانی، رهبر قطر شخصا شرکت کرده بود. امیر قطر روز شنبه از سفر به واشنگتن بازگشت و در حالی که دونالد ترامپ در ابتدای بحران میان دوحه و ریاض ترجیح داد کنار سعودی‌ها و اماراتی‌ها بایستد اما دستگاه دیپلماسی امریکا در چندماه اخیر تمام تلاش خود را برای حل بحران میان دو متحد خود در منطقه به کار گرفته است. یکی از اصلی‌ترین اهداف دولت ترامپ از این تلاش دور کردن دوحه از ایران است. درحالی که بحران در شورای همکاری خلیج‌فارس طولانی شده اما عادل الجبیر، وزیر خارجه سعودی در نشست روز پنجشنبه تاکید کرد که مساله اختلاف با قطر در نشست سران مطرح نخواهد شد. پیش از این نشست نیز چهار کشوری که دست در دست هم اقدام به بایکوت قطر کرده بودند، تاکید داشتند که شروط اولیه‌ای که برای دوحه تعیین شده بود باید بی‌کم و کاست عملی شود.

از پیام پوتین تا حضور موگرینی

یکی از حاشیه‌های قابل توجه نشست روز گذشته پیام ولادیمیر پوتین، رییس‌جمهور روسیه به این نشست بود. رییس‌جمهور روسیه در این پیام برای همکاری با این کشورها به منظور تضمین امنیت منطقه اعلام آمادگی کرد. رییس‌جمهور روسیه در این نامه ابراز امیدواری کرد که کشورش و کشورهای عضو اتحادیه عرب بتوانند در مرحله پساداعش به یک اندازه در فرآیند فعال‌سازی راه‌حل سیاسی و بازسازی و حل مشکلات جدی در کشورهای عراق و سوریه مشارکت داشته باشند. پوتین در پیام خود خواستار ادامه مبارزه با گروه‌های تروریستی با احترام زیاد به حاکمیت و تمامیت ارضی کشورهای عربی شد. رییس‌جمهور روسیه به درگیری میان فلسطینی‌ها و صهیونیست‌ها اشاره کرد و گفت که عادی‌سازی اوضاع در غرب آسیا به شیوه‌ای پایدار بدون یافتن راه‌حلی ریشه‌ای برای مساله فلسطینیان غیرممکن است. وی در پایان بر مواضع ثابت روسیه مبنی بر حل تمام مسائل به ویژه وضعیت اراضی فلسطینی از جمله قدس و از طریق مذاکرات مستقیم فلسطینی - اسراییلی تاکید کرد. پیام پوتین به کشورهای عربی یک روز پس از حمایت برخی از آنها از حمله امریکا به سوریه صورت گرفت. در حالی که عربستان سعودی از نقض حاکمیت و تمامیت ارضی سوریه توسط بریتانیا، امریکا و فرانسه خشنود است، رییس‌جمهور روسیه در پیام خود به نشستی که سعودی میزبانی آن را برعهده دارد، تاکید می‌کند که همزمان با مبارزه با تروریسم، احترام به حاکمیت و تمامیت ارضی کشورها نباید فراموش شود. برای ایران و ترکیه نیز در پیام پوتین به نشست اتحادیه عرب پیامی نهفته است. در حالی که عربستان سعودی و قریب به اتفاق کشورهای عربی از معادله سیاسی سوریه بیرون مانده‌اند، پوتین از آمادگی روسیه برای کمک به حضور فعال و سازنده آنها در این روند سخن می‌گوید. روسیه از مدت‌ها پیش رابطه با کشورهای عربی رقیب ایران در منطقه را به موازات افزایش زمینه‌های همکاری میان تهران و مسکو پیش برده است. عبدربه‌منصور هادی رییس‌جمهور مستعفی یمن، محمود عباس رییس تشکیلات خودگردان فلسطین و فائز السراج رییس شورای ریاستی دولت وفاق ملی لیبی، محمد بن راشد آل مکتوم معاون حاکم امارات، فهد بن محمود آل سعید معاون نخست‌وزیر عمان و عبدالقادر بن صالح، رییس مجلس الامهٔ الجزایر از جمله حاضران در نشست روز گذشته در عربستان بودند. از مهم‌ترین غایب‌های این نشست نیز خلیفه بن زائد آل نهیان حاکم امارات، عبدالعزیز بوتفلیقه رییس‌جمهوری الجزایر و نیز قابوس بن سعید، پادشاه عمان بودند. آنتونیو گوترش دبیر کل سازمان ملل، فدریکا موگرینی مسوول سیاست خارجه اتحادیه اروپا، موسی فکی رییس کمیساریای اتحادیه آفریقا و نیز استفان دی‌میستورا، فرستاده ویژه سازمان ملل به سوریه نیز از جمله چهره‌های غیرعربی بودند که از سوی اتحادیه عرب برای شرکت در نشست الظهران دعوت شدند.

به دنبال مواضع قوی ضد ایرانی!

ملک سلمان، شاه عربستان سعودی که بسیاری از وخامت حال جسمانی وی در یک سال اخیر خبر می‌دهند در نشست روز گذشته نیز به سختی توانست به عنوان میزبان و رییس دوره‌ای اتحادیه عرب جملات خود را صحیح ادا کند. وی در اشاره‌ای کوتاه و بی‌هزینه به مساله فلسطین گفت: «مساله فلسطین برای ما در اولویت قرار دارد و تصمیم دولت امریکا در انتقال سفارت به قدس را محکوم می‌کنیم. قدس شرقی باید پایتخت فلسطین باشد.» مردی که کشورش از سه سال قبل جنایت‌های بی‌سابقه‌ای را در یمن به راه انداخته در سخنرانی خود ادعا کرد که عربستان از جامعه جهانی می‌خواهد همه راه‌ها برای ورود کمک‌های انسان‌دوستانه به یمن را فراهم کند.

ملک سلمان رفتارهای ایران در منطقه را خطرناک توصیف کرد و اتخاذ مواضع قوی و محکم سازمان ملل علیه رفتارهای ایران در منطقه را خواستار شد. شاه سعودی تصریح کرد: «ما حمایت موشکی ایران از حوثی‌ها را محکوم و دخالت‌های این کشور در امور کشورهای عربی را رد می‌کنیم.» نکته قابل توجه در اظهارات ملک سلمان این بود که وی در سخنرانی خود کوچک‌ترین اشاره‌ای به مساله سوریه و حمله نظامی امریکا، بریتانیا و متحدانش به این کشور نکرد.

تقلید دبیر کل از ملک سلمان

احمد ابوالغیط، دبیر کل اتحادیه عرب نیز با تکرار ادعاهای ملک سلمان درباره ایران، اعلام کرد که دخالت‌های ایران در جهان عرب را محکوم می‌کنیم. وی گفت: ایران از قانون‌شکنان در یمن برای تهدید امنیت عربستان حمایت کرده است و ما باید برای حفظ امنیت عربستان، با این کشور همکاری کنیم. اعراب باید اقدامات مخربانه ایران از طریق حوثی‌ها را محکوم کنند. دبیر کل اتحادیه عرب در ادامه مدعی شد که ایرانی‌ها از ناامنی در یمن سوءاستفاده و علیه دولت قانونی کودتا کردند.

دفاع موگرینی از فلسطین

فدریکا موگرینی، مسوول سیاست خارجه اتحادیه اروپا ضمن شرکت در این اجلاس به مساله سوریه و مساله حملات شیمیایی اخیر در این کشور اشاره کرد و گفت: باید کسانی که از سلاح‌های شیمیایی در سوریه استفاده کردند، مجازات شوند. فرآیند سیاسی بحران سوریه باید به مسیر خود باز گردد.

وی همچنین به مساله فلسطین اشاره کرد و گفت: اتحادیه اروپا همواره بر راه‌حل دو دولتی و تشکیل دولت مستقل فلسطین به پایتختی قدس شرقی تاکید دارد و مذاکرات صلح بین فلسطین و اسراییل باید از سر گرفته شود.

کنایه امیر کویت به ایران

امیر کویت نیز طی سخنانی گفت: «امنیت در تعدادی از کشورهای عربی، همچنان دور از دسترس به نظر می‌رسد و اعراب باید همه تلاش خود را برای حل بحران‌های منطقه به کار بگیرند. برای نقش آفرینی شورای امنیت سازمان ملل جهت حل مسائل منطقه تلاش خواهیم کرد. تصمیم واشنگتن درباره انتقال سفارتش به قدس، خلاف موازین بین‌المللی است.» وی در پایان سخنرانی خود از ایران خواست که به اصول قوانین بین‌المللی پایبند باشد و از دخالت در امور کشورهای منطقه اجتناب ورزد.

نگاه روز

نمایشگاه کتاب لندن و تداوم فرصت‌های از دست رفته ایران

مجید تفرشی

نمایشگاه بین‌المللی کتاب لندن با حضور بیش از هزار ناشر و موسسه علمی، فرهنگی و رسانه‌ای و ۲۵ هزار فعال فرهنگی از سراسر جهان در روزهای دهم تا دوازدهم آوریل/ ۲۲ تا ۲۴ فروردین مانند چند سال اخیر برگزار شد که حتی یک ناشر و موسسه خصوصی یا دولتی ایرانی در آن حضور نداشتند. نمایشگاه لندن اگرچه در مقایسه با نمایشگاه فرانکفورت از نظر کمی دارای اهمیت کمتری است، ولی از نظر توجه نویسندگان، موسسات انتشاراتی، تعامل و گفت‌وگوهای فرهنگی، کارگاه‌های تخصصی و برگزاری نشست‌های عمومی و تخصصی درباره وضعیت کنونی و راهبردهای صنعت نشر جایگاه بسیار مهمی در جهان انتشارات دارد. در این سه روز، سوای آشنایی‌ها و ارتباطات مستقیم و مذاکرات ناشران، مولفان، توزیع‌کنندگان، موسسات واسطه انتشاراتی، موسسات سینمایی و تلویزیونی و فضای دیجیتال و نشریات مختلف، مهم‌ترین شرکت‌های انتشاراتی و رسانه‌ای کاغذی و دیجیتال به ارایه دستاوردهای خود و ارایه رویکردها و راهبردهای آینده دنیای نشر پرداختند. در گذشته نه‌چندان دور، ناشران دولتی و خصوصی ایرانی حضور فعالی در این نمایشگاه داشتند، ولی اکنون به دلایل مختلفی، خبری از هیچ نماینده‌ای از ایران در این رویداد مهم بین‌المللی فرهنگی نیست. این در حالی است که اغلب کشورهای کوچک و بزرگ و به خصوص همسایگان ایران، نه‌تنها حضور فعالی در این نمایشگاه داشتند که بعضا با بهانه‌ها و انگیزه‌های مختلف، در موضوعاتی مانند هویت منطقه‌ای، مسائل مشترک فرهنگی، هویت ایران، خلیج فارس، آسیای مرکزی، جهان اسلام و منافع منطقه‌ای و بین‌المللی ایران، بی‌دردسر و بدون حضور نمایندگان کشورمان به تبلیغ مواضع و دعاوی بعضا ضدایرانی خود مشغول بودند. نبود عزم جدی در بین مسوولان فرهنگی، نبود یک سیاست واحد و شفاف درباره تعاملات فرهنگی بین‌المللی، نبود یا کم‌کاری نمایندگان رسمی فرهنگی ایران در غرب، معضلات اقتصادی ناشران و مشکلات مربوط به اخذ ویزا، از جمله عواملی هستند که موجب انزوای فرهنگی ایران و غیبت از این گونه رخدادها و گردهمایی‌های مهم و تاثیرگذار هستند. با این همه، باید اعتراف کرد که سوای همه مسائل و موانع ذکر شده، در طول دست کم ۱۳ سال اخیر، نوعی نگاه در ایران قوت گرفته که با استفاده از تجربیات کشورهایی مانند کره شمالی، باید درهای فرهنگی و ارتباطات علمی کشور را روی دنیا بست یا دست‌کم به‌شدت تحت کنترل و فیلتر درآورد. این نوع نگاه پیشدستانه و پیشگیرانه لابد از نظر سیاسی، امنیتی و فرهنگی برای ایران منافعی داشته، ولی زیان‌های کوتاه‌مدت و راهبردی قطعی آن در انزوای جهانی و نادیده گرفتن و دور زدن ایران در مسائل مهم فرهنگی و بین‌المللی جهان، به مراتب بیشتر بوده است. برای صاحب این قلم، قدم زدن در چنین نمایشگاهی با حضور فعالانه همسایگان ایران و برگزاری مراسم و برنامه‌های واقعا یا ظاهرا فرهنگی، در جهت گسترش مناسبات جهانی، قبولاندن مواضع بعضا ضدایرانی آنان و تلاش برای فرهنگ و هویت و تاریخ‌سازی برای خود، بسیار ناگوار و تلخ بود. اگر در این رویداد بین‌المللی، نام و یادی هم از ایران بود، توسط آثار ناشران تخصصی ناشر آثار مربوط به مطالعات باستان‌شناسی، سیاسی، امور خاورمیانه، آسیای مرکزی و جهان اسلام بود. آثاری که بعضا ارزشمند و بعضا ضعیف یا حتی مغرضانه بودند. باید توجه داشت که همه جریان‌ها و موسسات فرهنگی و انتشاراتی در جهان، دشمن یا بدخواه ایران نیستند و فرصت‌های بالقوه و بالفعل ناشی از مشارکت در این گونه گردهمایی‌های جهانی، به مراتب بیش از خطرات انزوا و گوشه‌گیری ایران از چرخه تعاملات جهانی است. این نگاه کودکانه که با غیبت ما از جریان‌های فرهنگی جهانی، چرخ این گونه تلاش‌ها از گردش خواهد ایستاد یا دشمنان و رقبای ایران باید و موظفند که با مرام و معرفت و بزرگواری حق را به حقدار داده و در غیاب ایران، به جای توجه و دفاع از منافع خود حافظ و ضامن حقوق ما باشند، اگر هم روزگاری قابل توجه بوده، اکنون سال‌هاست که ناکارآمدی خود را ثابت کرده است. واقعیت این است که در شرایط بسیار حساس و سرنوشت ساز کنونی، مساله فراتر از موضوع محدودی به نام نمایشگاه کتاب لندن است. تا زمانی که نگاه واحد و مصممی در ایران درباره حضور سالم، قوی و مستمر در محیط‌های مختلف بین‌المللی در جهت دفاع راهبردی از منافع و مصالح ملی ایران وجود نداشته باشد و هرگونه تعامل و تلاش مستقل جهانی در این راه با نگاه ایذایی و حذفی توام با سوءظن و پرونده‌سازی وجود دارد، نمی‌توان توقع و انتظار داشت که در جامعه جهانی جایگاه بهتر از وضع کنونی داشته باشیم. کشورهای مختلف حاضر در حریم امنیتی ایران، نه‌تنها فعالانه در نهادهای فرهنگی، سیاسی، مطالعاتی و راهبردی منطقه‌ای و جهانی مشارکت دارند، بلکه خود نیز به نام‌های مختلف بومی، موسسات مطالعاتی، اندیشکده و گروه‌های لابی از این دست را اداره و حمایت می‌کنند. هرچند که اغلب عرصه‌های راهبردی بین‌المللی فرهنگی در دنیای امروز، خارج از تلاش‌های رسمی انجام می‌شود، متاسفانه باید گفت که بخش‌های فرهنگی دولتی از وزارت خارجه گرفته تا رایزنی‌های فرهنگی نیز در این مسیر ناکارآمد و فاقد صلاحیت و عزم جدی بوده و حتی بعضا مخالف فعالیت‌های مستقلی از این دست هستند. اگر تا پیش از این حضور ایران در عرصه‌های فرهنگی جهانی اقدامی مفید بود، اکنون با فشارهای روزافزون به کشورمان، نیازمند یک بازنگری جدی و پوست‌اندازی همه‌جانبه در عرصه دیپلماسی مردم محور هستیم و بی‌توجهی به این نیاز به منافع ملی ایران لطمه وارد کرده و بیش از این لطمه خواهد زد.

تاریخ‌نگار و پژوهشگر